

HANNAH ARENDT: EL GRAN JOC DEL MÓN

Discurs amb motiu de la concessió del Premi Sonning, Copenhague, 1975

Senyores i senyors:

Des del mateix moment en què vaig saber, no sense sorpresa, que m'havien escollit per donar-me el premi Sonning, que distingeix les obres que han contribuït a la cultura europea, m'he estat preguntant quina resposta podia donar. Considerant d'una banda el que ha estat la meua vida i, de l'altra, la meua actitud davant els esdeveniments públics d'aquesta naturalesa, el sol fet de veure'm afrontada a aquesta circumstància ha suscitat en mi tantes reaccions i reflexions, moltes contradictòries, que no ha estat sinó amb molts esforços que he pogut fer-me'n una idea. I ara no parlo d'aquella gratitud pregonada que ens deixa desconcertats quan se'ns fa un do veritable i relativament gratuït, quan la fortuna ens somriu i fa desaparèixer amb arrogància tot allò al qual, més o menys conscientment, ens aferràvem: les nostres esperances, els nostres projectes, els nostres objectius...

M'agradaria posar una mica d'ordre en aquestes reflexions. Partiré de dades purament biogràfiques. Rebre un testimoni públic de reconeixement per la meua contribució a la cultura europea no és, en absolut, un esdeveniment menyspreable per a mi que vaig deixar Europa fa trenta-cinc anys –puc assegurar que a desgrat meu– i que, després, em vaig fer ciutadana dels Estats Units –de bon grat i amb coneixement de causa–, perquè aquell era un país regit pel dret i no pels homes. L'essencial de la meua formació durant els anys que precediren la meua naturalització es relaciona amb el fet que jo mateixa vaig aprendre de la filosofia política dels Pares fundadors i el que em va decidir va ser l'existència efectiva d'un cos polític totalment diferent dels Estats-nació europeus, caracteritzats per les seves poblacions homogènies, el seu sentit innat de la història, les seves divisions més o menys acusades en classes, el seu principi de sobirania nacional i la noció de raó d'Estat que s'hi troba lligada. La idea segons la qual, en última instància, s'ha de sacrificar la diversitat sobre l'ara de l' "*union sacrée*" de la nació, que va marcar temps enrere el més gran triomf del poder assimilador del grup ètnic dominant, comença avui a cedir sota la simple amenaça de la mutació de qualsevol govern –i els Estats Units no n'és una excepció– en burocràcia: ja no són ni els drets ni els homes els que ens regeixen, sinó unes administracions i uns ordinadors anònims, la dominació perfectament impersonal dels quals corre el risc d'esdevenir més perillosa per a la llibertat i per a aquest mínim de civilitat, sense els quals cap vida en comú no és concebible, que l'arbitrarietat més desbocada dels tirans del passat. Però els perills del gegantisme units als de la tecnocràcia, que amenacen de dominar efectivament totes les formes de govern debilitant-les i extingint-les –en aquella època això només era una pietosa fantasia ideològica les conseqüències de la qual tan sols podien ser descobertes per una mirada crítica–, aquests perills encara no havien fet la seva aparició quotidiana a la política i, quan vaig arribar als Estats Units, el que va determinar la meua elecció fou la llibertat d'optar per una ciutadania sense haver de pagar el preu d'una assimilació.

Sóc un individu jueu '*femini generis*', com vostès poden veure, nascuda i educada a Alemanya, com tampoc és difícil d'endevinar, i durant vuit llargs i feliços anys em vaig

formar a França. Encara no sé prou bé de quina manera he pogut contribuir a la cultura europea, però he de reconèixer que tots aquests anys m'he arrapat al meu passat europeu amb una tenacitat al caire de vegades d'un entossudiment no exempt d'intenció polèmica, perquè vivia enmig de gent, vells amics sovint, que ho intentaven tot per arribar exactament al punt contrari: no estalviaven esforços per comportar-se, parlar, reaccionar, com a «nord-americans autèntics»; cedint, així, a la força de l'hàbitud, la de viure en un Estat-nació al qual no es pot pertànyer si no ens conformem als usos i costums dels seus nacionals. Però el problema rau en el fet que no he buscat mai una pertinença, ni tan sols a Alemanya, i llavors he tingut alguna dificultat per comprendre el paper que juga, d'una manera tan natural l'enyorança del país d'origen en tots els immigrants, especialment als Estats Units, on l'origen nacional, després de perdre la seva pertinència en matèria política, ha esdevingut el lligam més fort, tant a la societat com a la vida privada. I aquest origen, que per altres estava representat per un país, un paisatge potser, un conjunt de costums i de tradicions i, sobretot, per una certa mentalitat, per a mi ho estava per la llengua. I si algun cop he contribuït de manera conscient a la cultura europea, tal vegada sigui només amb la meua intenció deliberada, des del moment en què vaig fugir d'Alemanya, de no canviar la meua llengua materna per qualsevol de les llengües que, de grat o per força, he hagut d'utilitzar. Creia que, per a la major part de la gent, tots els qui no gaudeixen de dons especials, la llengua materna constitueix l'única referència segura en relació amb totes les llengües apreses posteriorment; perquè les paraules del llenguatge quotidià es carreguen d'aquesta densitat que orienta les nostres eleccions i ens ajuda a escapar de les frases fetes gràcies a les múltiples associacions que sorgeixen espontàniament i exclusivament del tresor de la gran poesia d'aquesta llengua.

El segon aspecte, pel que fa a la meua vida, que havia d'atraure necessàriament la meua atenció es refereix al país al qual dec avui aquest honor. La manera totalment particular com el poble danès i el seu govern tractaren i resolgueren el problema crucial plantejat per la invasió d'Europa pels nazis sempre m'ha fascinat. Moltes vegades he pensat que aquesta història extraordinària que evidentment per a vostès és encara molt més familiar que per a mi, havia de figurar en el programa de tots els cursos de ciències polítiques sobre les relacions entre el poder i la violència, conceptes que tantes vegades es consideren equivalents i la confusió dels quals constitueix un dels errors fonamentals no només de la teoria sinó també de la pràctica política. Aquest episodi de la seva història proposa un exemple notable de l'important potencial de poder que conté l'acció no-violenta i la resistència a un adversari que posseeix uns mitjans incomparablement més poderosos per exercir la força. I, com que en aquest conflicte la victòria més espectacular va ser la que es va aconseguir sobre els partidaris de la «solució final» i que va significar el salvament de gairebé la totalitat dels jueus del territori danès, és natural que els qui han sobreviscut a la catàstrofe se sentin units a aquest país molt privilegiats.

Dues coses m'han sobtat d'aquesta història. En primer lloc el fet que Dinamarca, abans de la guerra, no havia reservat als refugiats un acolliment especialment amable: com altres Estats-nació, també els va rebutjar la naturalització i el permís de treball. Encara que no hi hagués antisemitisme, els jueus, en tant que estrangers no eren benvinguts: tanmateix el dret d'asil, trepitjat a tot arreu, es va considerar aquí un principi sacrosant. Quan els nazis van exigir primer la deportació dels apàtrides, es a dir, dels alemanys que havien perdut la seva nacionalitat, els danesos van fer saber que com que aquests refugiats no eren ciutadans alemanys, els nazis no els podien demanar sense el permís de Dinamarca. D'altra banda, mentre alguns països de l'Europa ocupada van aconseguir salvar per mitjans indirectes la major part dels seus jueus, els

danesos van ser els únics que s'atreviren a dir als seus amos el que pensaven. Sota la pressió de l'opinió pública i sense l'amenaça d'una resistència armada, els funcionaris nazis hagueren de fer marxa enrera. Van perdre tota credibilitat, vençuts per allò que més menyspreaven: unes simples paraules pronunciades lliurement i públicament. I, que jo sàpiga, això no va succeir enlloc més.

Permetin-me que continuï aquestes observacions en una altra direcció. La cerimònia que té lloc avui es sens dubte un esdeveniment públic i els honors atorgats a la recipiendària marquen obertament el reconeixement d'un individu que es veu transformat en personalitat pública. I em temo que la seva elecció pugui ser qüestionada. Lluny de la meva intenció aixecar el tema del mèrit. El mateix fet de rebre honors és una crida insistent a la modèstia, ja que indica que no ens toca a nosaltres de jutjar i ens ajuda a entendre que no podem emetre un judici sobre nosaltres mateixos i els nostres actes, com ho fem sobre els dels altres. Estic disposada a acceptar aquesta humilitat, i més quan sempre he pensat que ningú no es pot conèixer a ell mateix perquè ningú no 's'apareix' a ell mateix com s'apareix als altres: tan sols el pobre Narcís pot deixar-se enganyar pel seu propi reflex i morir per l'amor d'un miratge. Tanmateix, encara que em trobi disposada a acceptar modestament l'evidència segons la qual ningú no pot ser el seu propi jutge, no vull en canvi renunciar completament a la meva facultat de jutjar per dir, com ho faria potser un veritable cristià: «qui sóc jo per jutjar?». I un aspecte estrictament personal i individual m'incita més aviat a dir, amb el poeta:

*Private faces in public places
Are wiser and nicer
Than public faces in private places.*

[«Rostres privats en lloc públics/ Són més savis i més bells/Que rostres públics en llocs privats»; W.H. Auden, 'Shorts'; dins «*Collected Shorter Poems, 1927-1957*» (1966)].

Altrament dit, el meu temperament i les meves inclinacions, aquestes qualitats psíquiques innates que determinen, sinó els judicis que establim després d'una reflexió, almenys els nostres prejudicis i els nostres moviments instintius, m'inciten a fugir per timidesa del domini públic. Això pot semblar fals i fingit a aquells que coneixen els meus llibres i recorden l'elogi, que no l'apologia, que s'hi fa del domini públic en tant que espai d'aparences que convé especialment a la paraula i a l'acció política. Quan es tracta de teoritzar i de comprendre, els simples espectadors situats per sobre de la 'melée' tenen sovint una percepció més aguda i profunda de la significació real dels esdeveniments que els participants que es troben submergits en plena acció. En efecte, és del tot possible comprendre la política i reflexionar sobre ella sense ser això que s'anomena un animal polític.

Aquestes disposicions primeres –o, si prefereixen, aquestes insuficiències congènites–, es troben en mi fortament encoratjades per dues tendències molt diferents però hostils les dues a tota mena de publicitat que van coincidir durant els anys vint, durant aquell període d'entreguerres en què on s'anunciava ja, al menys segons l'opinió dels joves de l'època, el declivi d'Europa. Encara que no fos del tot banal, la meva decisió de realitzar estudis de filosofia no tenia res d'original i l'elecció del 'bios theoretikos', d'un mode de vida contemplatiu, excloïa, potser sense saber-ho, tot compromís amb la vida pública. El vell adagi epicuri que exhorta el filòsof a viure amagat, 'lathe biosas', sovint interpretat erròniament com un consell de prudència, deriva senzillament del mode de vida del pensador, perquè només el pensament, a diferència d'altres activitats humanes, és una activitat invisible, sense manifestacions exteriors, sinó també perquè

és una activitat única en el seu gènere: no es troba animada per la 'necessitat' d'aparèixer i tan sols moderadament tendeix a comunicar-se. Des de Plató el pensament ha estat definit com un diàleg silenciós entre el jo i ell mateix; és l'única manera de fer-nos companyia i trobar satisfacció. La filosofia és una activitat solitària, és normal que faci sentir la seva necessitat en èpoques de transició, quan els homes desconfien de l'estabilitat del món i del paper que hi tenen, quan les qüestions que fan referència a les condicions generals de la vida humana –que daten probablement de l'aparició de l'home sobre la terra–, prenen una acuitat inhabitual. Potser Hegel tenia raó quan afirmava que «l'ocell de Minerva només aixeca el vol quan cau la nit». [prefaci dels «Principis de la filosofia del dret»].

Tanmateix, aquest crepuscle, aquest obscuriment de l'escena pública, no es va produir mai en silenci. Ben al contrari, mai el domini públic no ha estat tan ple de proclamacions optimistes, i en el xivarri es barrejaven no tan sols els eslògans de dues ideologies antagòniques que proclamaven cada una uns futurs completament diferents, sinó també les declaracions prosaiques de polítics i homes d'Estat respectables del centre, del centre-dreta i del centre-esquerra. A més de contribuir a la confusió general, tota aquesta xerrameca va buidar de contingut les qüestions abordades. El rebuig gairebé automàtic de tot el que feia referència a l'ordre públic era una actitud bastant comuna a l'Europa dels anys vint, amb les seves «generacions perdudes» (com es van batejar elles mateixes) que, ben entès, només representaven una minoria, ja sigui pel que fa als països, les avantguardes o les èlites. Però malgrat la seva feblesa numèrica, els elements d'aquestes generacions perdudes no eren menys representatius del clima de l'època, tot i que es pugui imputar a aquest aspecte la imatge mítica, sorprenentment arrelada, dels «anys folls» tan admirats mentre la desintegració de totes les institucions polítiques que va preludiar les grans catàstrofes dels anys trenta ha caigut en l'oblit.

La poesia, l'art i la filosofia de l'època ofereixen testimonis del clima de desafecció pel que fa a tot això que era públic; és en aquell període que Heidegger descobreix el 'man', l'«hom» alemany, al qual oposa un «ser un mateix autèntic», quan Bergson a França jutja necessari «retrobar el jo fonamental» alliberant-lo de «les exigències de la vida social en general i del llenguatge en particular» [vegeu: «Assaig sobre les dades immediates de la consciència»] i quan, a Anglaterra, W.H. Auden diu en quatre versos que molts van trobar massa banals per ser escrits:

*All words like Peace and Love
All sane affirmatives speech
Had been siled, profaned, debased,
Tod a horrid mechanical sreech.*

[«Tota paraula de l'estil de Pau i Amor/Tota sana i afirmativa paraula/Ha estat sollada, profanada i envilida/ I tan sols és un hòrrid estridor»]

Si aquestes inclinacions (degudes al temperament?, al gust?) que he intentat situar històricament i explicar de manera concreta van ser adquirides durant els anys de formació, llavors possiblement exerciran una influència durable. Poden conduir a la passió pel secret i per l'anonimat, com si l'únic que importés a l'individu fos allò que no pot divulgar («No intentis mai expressar el teu amor/Aquest amor no pot ser expressat» [versos de Blake], o també «Si vols lliurar-me el teu cor/fes-ho sense esvalots» [cançó del 1725 per a la qual J.S. Bach va compondre la música]), com si el sol fet de tenir un nom conegut pel públic, una 'reputació', exposés al contagi de l'«hom» heideggerià, del «jo social» bergsonià, i corrompés la paraula amb la

vulgaritat d'aquell «hòrrid estridor» de què parla Auden. Després de la primera guerra mundial va aparèixer una estructura social que, fins ara, ha aconseguit escapar tant a la perspicàcia dels especialistes de la crítica literària com a la dels historiadors i sociòlegs professionals; la seva definició més encertada és: «l'associació internacional de les celebritats». Avui encara, no seria gens difícil elaborar la llista dels seus membres i no hi figuraria cap dels autors que s'han revelat finalment com els més importants de l'època. Si és cert que cap de les «internacionals» aparegudes als anys vint ha respost perfectament a les esperances de solidaritat alimentades pels seus membres durant els anys trenta, també és incontestable, al meu parer, que cap d'aquestes internacionals s'ha enrunat més ràpidament, cap no ha sumit els seus membres en una desesperació més gran com aquesta agrupació no política els socis de la qual, corromputs, pel «poder enlluernador de la celebritat», es van trobar més indefensos enfront de la catàstrofe que les masses anònimes privades únicament dels seus passaports. He citat l'autobiografia de Stefan Zweig, «El món d'ahir», reeditada i publicada per l'autor poc abans del seu suïcidi. Pel que sé és l'únic testimoni escrit sobre aquell fenomen subtil i segurament il·lusori, la simple aura del qual confereix el que avui anomenem una «identitat» als admesos a compartir l'esclat de la fama.

Si la meua edat no m'impedís utilitzar sense ridícul les expressions de les joves generacions, confessaria que l'efecte més directe i, en aquest cas, més previsible, de l'atribució d'aquest premi ha estat provocar en mi una «crisi d'identitat». L'«associació de les celebritats» ha deixat de representar una amenaça; gràcies a Déu ha desaparegut. Res no és més efímer en el nostre món, més precari, que aquesta forma d'èxit que confereix la fama. Res no arriba amb tanta rapidesa i facilitat com l'oblit. Seria més apropiat per a una persona de la meua generació, una generació ja gran però que encara no ha desaparegut, deixar de banda totes aquestes consideracions psicològiques i acceptar aquesta intrusió a la meua vida com una prova de sort, sense oblidar que els déus –al menys, els déus grecs– són irònics i, fins i tot, astuts; com ho sospitava Sòcrates, que va començar a inquietar-se i a interrogar-se sobre el model aporètic després que l'oracle dèlfic, cèlebre per les seves ambigüitats enigmàtiques, va veure en ell el més savi dels mortals. Hi pressentia una perillosa exageració, una al·lusió possible al fet que cap home no és savi i que Apol·lo potser havia volgut indicar-li així com podia donar cos a aquesta intuïció insinuant el dubte en l'esperit dels seus conciutadans. Però, llavors, ¿què han volgut dir els déus incitant a retre homenatge públic a algú que no és un personatge públic ni té l'ambició de ser-ho?

Com que la meua persona no és estranya al conflicte presentat, permetin-me un altre intent per delimitar aquest problema de la transformació sobtada de en una personalitat mitjançant el poder innegable, no de la fama sinó del reconeixement públic. Deixin recordar-los, en primer lloc l'origen etimològic de la paraula «persona», manllevat sense modificar del llatí '*persona*' per les llengües europees, unànimes també pel que fa a l'adopció, per exemple, de la paraula «política», derivada del grec '*polis*'. No és, certament, un atzar que una part tan important de la terminologia que, a tota Europa, serveix per a debatre de dret, política o filosofia, provingui de la mateixa font que ens arriba de l'Antiguitat. En certa manera, aquest vocabulari proporciona l'acord fonamental, els diversos harmònics del qual ressonen a través de la història intel·lectual d'Occident.

En aquest cas '*persona*' designava la màscara que cobria la cara individual, «personal», de l'actor i que indicava a l'espectador el seu paper i la seva funció dins l'obra. Però a aquesta màscara, de la qual l'obra decidia el dibuix, tenia al lloc de la boca un gran forat per on la veu individual i no disfressada de l'actor podia ressonar. És a aquesta ressonància que la paraula '*persona*' fa referència en el seu origen:

'per/sonare', «ressonar a través» és el verb del qual *'persona'*, la màscara, és el substantiu. Els mateixos romans van ser els primers d'utilitzar la paraula en un sentit metafòric: en dret romà la *'persona'* designava el titular de drets civils, per oposició a *'homo'*, substantiu reservat a aquell que només pertany a l'espècie humana, que es diferencia de l'animal, però que està privat d'atributs o de qualitats específiques. Així, aquesta última paraula s'utilitzà sovint, com la grega *'anthropos'*, per fer referència, amb un matís menyspreatiu, als individus privats de tota protecció jurídica.

Si l'accepció llatina de «persona» serveix a la meua argumentació és perquè fa referència a l'ús figurat; les metàfores són l'aliment quotidià de tot pensament conceptual. La màscara romana il·lustra amb molta precisió la forma en què apareixem en la societat, en la qual no som ciutadans esdevinguts iguals per l'espai públic instituït i reservat per la paraula i l'acció política, sinó on som acollits a títol d'individus per allò que som. No com simples éssers humans. La nostra aparició i el nostre reconeixement per part dels altres sobre aquesta escena que és el món vénen donats pel paper que ens assigna la nostra professió: metges o advocats, autors o editors, professors o estudiants, etc. Per mitjà d'aquest rol, «ressonant» a través d'ell, es manifesta quelcom de singular i indefinible i que, tanmateix, es pot identificar amb una certitud absolut, de tal manera que una alteració brusca dels papers no engendra cap confusió (quan, per exemple, l'estudiant arriba al seu objectiu i esdevé professor, quan la mestressa de casa que coneixem com a metgessa serveix els seus convidats per comptes de curar els seus pacients). Altrament dit, la idoneïtat per al meu raonament de la noció de *'persona'* prové del fet que les màscares o els papers que el món ens imposa, que hem d'acceptar i aprendre si volem participar, per poc que sigui, en el joc del món, són intercanviables. No es troben alienats, en el sentit que parlem de «drets alienats», ni encadenats per sempre al nostre fur intern, com la veu de la consciència que, segons una creença molt estesa, acompanya sense treva l'ànima humana.

És en aquest sentit que em resolc a aparèixer aquí com a figura pública, en el marc d'un esdeveniment de caràcter públic. Això significa que després de l'actuació per a la qual la màscara ha estat concebuda –i ja acabo l'ús i abús que he estat fent dels meus drets individuals de ressonar al seu través–, les coses tornaran al seu ordre. I, molt honorada per aquesta cerimònia per la qual els estic profundament agraïda, seré lliure no només per procedir a l'intercanvi dels papers i de les màscares que pot oferir-me el gran joc del món, sinó també per travessar-lo en la nuesa de la meua ipseïtat identificable, espero, però indefinible, sense sucumbir a aquesta gran temptació del reconeixement que, prengui la forma que prengui, no ens pot reconèixer *'quia talis aut talis'*, és a dir, com una cosa que fonamentalment *'no'* som.

Publicat al nº 13 de la Revista SABER, (2ª època), Barcelona; primavera de 1987, pp. 30-33.

© per la traducció, Gabriel López-Guix.